

Dr hab Przemysław Wiszewski, prof. UW.

Posudek práce Martina Čapského, *Komunikující společenství. Sjednocování politického prostoru pozdně středověkého Slezska*, Opava 2012.

Předložená práce se skládá ze dvou základních částí. V první části (Země, region, komunikace, s. 22–159.) autor analyzuje fungování „komunikačního prostoru“ pozdně středověkého Slezska a podíl komunikace na utváření prostorově vymezeného společenství. Druhá část představuje systematický výklad dějin Slezska od okamžiku nastolení vlády českých králů až do konce panování Matyáše Korvína (Politické proměny pozdně středověkého Slezska, s. 161–372.). Klíčovým kapitolám je předsazen úvod, ve kterém autor jasným způsobem představil metodologická východiska práce (s. 7–21). Závěr pak přináší shrnutí dílčích analýz (s. 373–378).

Heterogenní struktura práce, jejíž první část obsahuje charakteristiku podmínek vedoucích k formulaci badatelských tezí, by mohla odrážet tradiční průběh postupu bádání. Také v případě historického výzkumu platí, že představení stavu výzkumu, zvláště v oblasti metodologických předpokladů plánovaných analýz a jejich aplikace na pramenný korpus, umožňuje čtenáři vstupní verifikaci správnosti odborného postupu. Aplikování zvolené metodologie na jeden či více zvolených, reprezentativních případů (první díl práce) umožňuje konstruování modelu. Ten by zas mohl být testován prostřednictvím makroanalýzy (druhý díl práce). Završením tohoto postupu by mohlo být buď odmítnutí vstupních hypotéz, nebo zformulování zobecnění určujících podobu budoucích metanarací týkajících se sledovaného problému. Tento postup bývá nejčastěji porušován v případě historického vyprávění, které je podřízeno chronologickému vyličení procesů odehrávajících se v zaniklých společenstvích. V předkládaném díle je však upřednostněn. To může současně překvapit a současně navodit otázku, zda má smysl řadit k sobě takto nezapadající části. Tato otázka se stane o to palčivější, když po přečtení druhé části konstatujeme, že se autor v nevelkém, nebo dokonce takřka v mizivém stupni, neodvolává na postuláty nastolené v první části svých úvah.

Tuto strukturu by bylo možné obhájit jako vhodnou s ohledem na sledovaný cíl. Problém ale spočívá v tom, že autor cíle své práce jednoznačně nestanovil. Z úvodu práce se můžeme jediné domýšlet, že půjde o představení dynamiky proměn odehrávajících se v pozdně středověkém Slezsku. Ty měly vést ke změně zdejšího fragmentarizovaného politického společenství, jež postrádalo společnou správní strukturu, do podoby společenství politicky sjednoceného – a dokonce disponujícího společnými, oficiálními správními orgány. Tento proces chtěl autor sledovat prostřednictvím dynamických proměn politické komunikace pokrývající soudobé Slezsko (s. 21).

Připusťme ale, že k takovému závěru vede recenzenta vlastní analýza autorových úvah, neboť ten takto formulované programové teze přímo nepředstavil. Dokonce se v průběhu četby ukazuje, že řečený cíl naplňuje pouze první část práce, přičemž druhá s nimi, podobně jako závěr, nepracuje. V úvodu představená, hlavně na německojazyčné literatuře vystavěná reflexe fungování regionu (citelná je absence současných politologických a sociologických prací mimo německý jazykový okruh) a významu komunikace při jejich utváření určuje obecný ráz použitých metodologických přístupů. Důvody však čtenáři zůstávají skryty. Jsou představeny až po nějakém čase v úvodních pasážích první části práce,

při úvahách o příslušné literatuře, stále však bez zohlednění specifiky slezských pramenů, (s. 23–37.)

Specifickou metodu uvedení čtenáře do tematiky práce lze však pochopit v kontextu autorových badatelských strategií. Autor čerpá z modelových výzkumů „komunikačních sítí“, se zvláštním důrazem na městské sítě, či možná vhodněji a shodně s autorovou terminologií: na „Städte-landschaften“ či „urbánní regiony – městské regiony“ (při úvahách o Slezsku autor používá oba dva vzájemně se doplňující termíny, s. 29, 31). Inspirovaly jej především výzkumy vybraných říšských středověkých center a regionů (zvláště práce Michaela Juckera a Bernharda Kreutze, ale také řada dalších historických mikroanalýz). Připusťme, že vyšel z přesvědčení, že podobný přístup do problematiky fungování politických společenství – a ne toliko hospodářských, jak svého času zkoušel na základě slezských pramenů postupovat Ludwig Petry – na území soudobého Slezska, mu umožní lépe pochopit dynamiku proměn zasahujících do života obyvatel tohoto prostoru zhruba od roku 1330 do konce středověku (s. 36–37). Lze jen litovat, že tento záměr nebyl realizován v druhé části práce.

Vratislav, kterou autor považuje za nejdůležitější uzel slezské politické komunikační sítě, nejvíce konvenovala zvolenému badatelskému přístupu. Shodně s touto premisou byla odůvodněna i pozornost věnovaná právě tomuto centru (s. 42), dodejme, že v zásadě v druhé polovině 15. století. Problém ale vyvstává v okamžiku, když společně s autorem připustíme zjištění, že vůči teoretickému centru vykazovala menší města velkou míru samostatnosti. Tyto lokality tvořily vlastní „informační sítě“, neohlížely se na teoreticky nejdůležitějšího konkurenta politického systému a spolupracovaly se svými geografickými sousedy (s. 34, ve vztahu ke Slezsku s. 63). Dá se proto očekávat, že vedle informačních sítí spoluvytvářených Vratislaví se předmětem zkoumání stanou i sítě moderované několika slezskými městy různých velikostí a funkcí, aby bylo podchyceno specifikum zdejšího „urbánního regionu“. Tento přístup je potřebný zvláště vzhledem ke značné politické samostatnosti knížectví a jejich rivalizaci mezi sebou a Vratislaví.

Autor přistoupil k provedení výše zmíněných analýz v širokém chronologickém záběru. Snažil se tudíž – vedle aktivit Vratislaví – zachytit fungování několika typů sítí, a správně – aktivitu více potenciálních center, uzlů informačních sítí pokrývajících Poodří: knížecích dvorů, biskupského dvora, českého krále i jeho zástupců (s. 59–105). Bohužel, opět se tato analýza do značné míry opírala o vratislavské prameny. V cestě výraznějšímu zohlednění aktivit spojených s dalšími lokalitami stála torzovitá pramenná základna, která výrazným způsobem nasouvala do popředí právě oderskou metropoli. Všimněme si však, že navzdory takto zachovanému pramennému materiálu M. Čapský prozkoumal vybrané příklady fungování menších měst coby uzlů urbánních sítí (případ Pštiny, 1466–1544). Komplexnější výsledky bádání, než v případě menších měst, představil autor při analýze komunikačních aktivit knížecích dvorů. Závěrem konstatoval, že na konci středověku si už tyto dvory plně osvojily model písemného pořízení, a to nejen jako komunikačního prostředku, ale i efektivního uplatňování vlády. Současně se však míra využívání tohoto média odvíjela od mocenského postavení zeměpána (s. 70). Nemělo by nám uniknout, že i v tomto případě se autor ve svých tezích opřel o studium řady konkrétních případů. Současně se však nepouštěl do komplexního rozboru dochovaných listin jednotlivých vládců. Dokonce ani v případě Ludvíka II. Lehnicko-Břežského, kterému Martin Čapský věnoval více prostoru, a o jímž vydaných listinách víme poměrně hodně, autor nepředstavil analýzu, která by zohlednila celek známých listin. Využil tak pouze příklady dokládající rozsah a způsob moderování informační knížecí sítě (s. 66–67).

Podobně by bylo možné uvažovat i o autorově rozboru fungování úřednického aparátu vratislavského biskupa. Tím spíše je třeba s plnou vahou konstatovat, že ve skutečnosti práce Martina Čapského přináší v oblasti poznání fungování biskupských úředníků řadu nových

zjištění (například stran provazování biskupských a knížecích komunikačních sítí prostřednictvím vystupování totožných poslů – duchovních osob z biskupského dvora – coby současných biskupských i knížecích poslů, s. 76). Překvapující je komplexnost autora přístupu při analýze fungování biskupského aparátu. Byť i podobně jako v případě knížecích dvorů, také zde autor postupoval metodou analýzy konkrétních situací, jako například při studiu mnohvrstevnaté aktivity úředníků spojených s tzv. malým biskupským dvorem v Lehnici (s. 75–76). Jím představená zobecnění jsou inspirující a mohou ukazovat budoucí směry výzkumů vřatslavské diecéze. Do těchto zjištění je možno zařadit také konstatování, že byť se katedrální kapitula angažovala v politické komunikaci a její komunikační síť na počátku 15. století pokrývala celé střední Poodří, biskup se své politické aktivitě nemohl systémově opírat o duchovní z těchto církevních institucí. Primárně musel vycházet především z možností svého dvora a spoléhat na duchovní s tímto dvorem bezprostředně svázané.

Komplikovaný charakter města coby politické instituce, její mnohvrstevnatost nalézající svůj odraz v rozrůzněném modelu komunikace s vnějším světem, autor sledoval na příkladu Vratislavi. Poukázal na osobitou profesionalizaci fungování posla. Dokládají to M. Čapským doložené cesty mnoha vřatslavských poslů za českým králem. V 15. století poslové pocházeli především z řad městských úředníků (s. 94). Je též důležité poznamenat, že vedle komunikačních sítí městské rady fungovaly též další, jejichž srdce tepalo ve Vratislavi. Velmi různorodý charakter měla informační aktivita – v kontextu předávání informací i účasti na politické komunikaci – vřatslavských kupců. Jimi tvořené informační sítě vznikaly z pragmatických důvodů a měly omezenou dobu trvání (s. 98–100). Stabilnějším prvkem městské informační krajiny byli cechovní posli. Cech je někdy vysílal nejen do rady či cechů jiných měst, ale rovněž ke knížatům. Zajímavé je, že městská rada Vratislavi těžila ze služeb cechovních poslů při udržování vlastní informační sítě (s. 96). Zarážející je to o to více, že rada i cechy spolu obvykle soupeřily a zajímavá by byla i odpověď na otázku, zda se s takovou rivalitou na bázi předávání informací setkáváme rovněž ve Vratislavi? Autorovy úvahy přitahuje – a správně v kontextu zaměření práce – širší proměna v přístupu k udržování informačních sítí. Nastala v době konfliktu – otevřená přitom zůstává otázka, zda šlo o „křizi“ loajality ke králi, jak soudí autor – Vratislavi s Jiřím z Poděbrad. V této době město, které dříve vystupovalo jako reprezentant vřatslavského knížectví a udržovalo odpovídající podobu komunikační sítě, změnilo dosah svých kontaktů. Ty nyní pokryly celou Korunu, neboť takový rozměr měl samotný konflikt.

Velký prostor věnoval autor problematice fungování různých typů svazků knížat či knížat a reprezentací knížectví ve Slezsku bezprostředně podléhajících panovníkovi. V zásadě se jich týká kapitola s titulem „Vnitřní a vnější vazby politického prostoru“ (s. 110–127). Autorovo rozhodnutí není překvapivé a nevyvolává pochyby. Naopak, tematické vymezení práce ve skutečnosti vybízí k detailnějšímu pohledu na tyto formy politického vystupování obyvatel Poodří. Autorova zjištění se do značné míry překrývají s dosavadním stavem výzkumu, ale je zde možné nalézt i inovativní pohledy, bezpochyby hodné dalšího prohlubování. Mezi ně lze počítat pokus – Přesvědčivý! – o popření geografického významu termínu Slezsko v kontextu uzavření landfrýdu z r. 1435. Podle soudu autora bylo „Slezsko“ pro soudobé obyvatele spíše sociálně a politicky vymezeným prostorem, než útvarem o geografických hranicích (s. 128–129). Autorova argumentace je v této oblasti více než přesvědčivá a odpovídá současné sociologické i politologické reflexi utváření a fungování regionu. Litovat je možné, že autor pouze povšechně zmínil užívání termínu Slezsko v souvislosti se spolky (konfederacemi) všech slezských knížat – z dnešního Dolního, Horního i Opavského Slezska. Hodná prozkoumání je i otázka užívání „slezské“ titulatury knížaty z jižního Poodří a spojení tohoto jevu s vnitřní spolkovou komunikací. Neméně vážná

je i otázka dřívějšího fungování názvu Slezsko a jeho rozšíření ohraničeného na potomky Jindřicha Bradatého.

Smíšený dojem vyvolává autorova opatrnost při posuzování významu rytířských spolků (s. 122–123). Je pravdou, že jediným blíže známým, středověkým slezským rytířským spolkem byl „Spolek honícího psa“, který měl omezený rozsah a fungoval dosti krátce. Přesto by bylo důležité více prozkoumat jeho aktivitu v kontextu oběhu informací, přijímání členů i vazeb této organizace (posilování kontaktů prostřednictvím sňatků, společná mocenská vystoupení ap.). Vazby tohoto druhu, podobně jako slabě rozkryté rodinné vztahy, měly partikulární charakter a vedly ke vzniku mocenských spojení představujících alternativu vůči „slezskému“ společenství. Nicméně právě toto prozkoumání dynamiky konání skupin aktivních v různých oblastech společnosti dá šanci na podchycení procesu formování se Slezska jako politické a sociální jednotky v kontextu činnosti společenství nižšího geografického stupně, to znamená knížectví, či skupin utvářených prostřednictvím jiných svazků. Tento způsob analýzy by umožnil rozkrýt mnohohvrstevnaté vazby spojující fundament různých typů uskupení o proměnném, geografickém horizontu kontroly svých členů (město, vikpild, země, knížectví, slezské knížectví). Konečně, byť se v kapitole opakovaně rozvíjí problematika „informačních sítí“, není jasné, jakým způsobem tyto přístupy posouvají autorovy úvahy. Byť ty jsou jinak správné a ve shodě s klasickým proudem výzkumů vlivu fungování konfederací na genezi slezského regionu.

Inspirovatel závěry přináší autorova analýza vratislavské spolkové knihy z let 1444–1449 (s. 134–140), neboť dokládá, jak je důležité vzít do úvahy představenou změnu charakteru konfederace ze čtyřicátých let 15. století ve srovnání s dřívější, častou spoluprací mezi knížaty a knížectvími podléhajícími panovníkovi. Autor poukázal na rostoucí váhu spolupráce mezi knížectvími podléhajícími králi, ale rovněž na roli rezidenčních měst v procesu vnitřní komunikace spolku (Svídnice, Javor, Lehnice, Vratislav). Současně se Vratislav posouvala do role skutečného centra spolku, už s ohledem na převzetí funkce kanceláře spolku (s. 141–143). Politické události po smrti Ladislava Pohrobka měly na postavení Vratislavi coby politického centra formujícího se slezského politického společenství ambivalentní dopady. Na jedné straně vedla osamocená válka vedená vůči Jiřímu z Poděbrad bez podpory knížat k odtržení města od jeho spojenců. Na straně druhé však politické vzepětí Vratislavi i její prezentace jako reprezentanta celého Slezska posílily tendence akceptování obce jako skutečného centra regionu. Budování specifické hegemonie Vratislavi jako centrálního, symbolického místa Slezska nahrávala i rezignace knížat na výraznější aktivitu vyvíjenou v tomto směru (s. 152–153). To však neznamenalo, že by Vratislav hrála úlohu jednoznačně přijímaného uzlu sjednocujícího politickou strukturu celého regionu. Naopak, podle autora, právě události spojené s válkou proti Jiřímu z Poděbrad vedly k určitému regresi v udržování této mocenské sítě. Došlo k návratu k ustavování vazeb shodných s obrazem platným v době husitské revoluce, se zvláštními vazbami mezi knížaty a mezi knížectvími bezprostředně podléhajícími panovníkovi. V těchto relacích vystupovala Vratislav pouze jako jeden z mnoha aktérů politické hry. Nic na této skutečnosti nezměnil ani nastolení vlády nad Slezskem Matyášem Korvínem. Jeho pravou rukou při organizaci slezských záležitostí zůstal vratislavský biskup (s. 157–158). M. Čapský následuje v tomto směru závěry starší historiografie, když přijímá panování Matyáše Korvína za dobu konečného formování slezského politického společenství a končí jím své úvahy stran fungování komunikačních sítí jako prvku konstituování slezského regionu.

Druhá část práce věnovaná dějinám pozdně středověkého Slezska přináší čtenáři nejedno zklamání. Bezpochyby správná z hlediska faktografie, mnohdy zajímavá ve svých interpretacích, zůstává jen volně spojená s první částí práce a to jak tématem, tak úvodem celého pojednání. Je zbytečné hledat v textu o politických dějinách Slezska úhelný prvek

v podobě komunikačních sítí nebo utváření městských regionů, či obecněji – slezského regionu. Jestliže čtenář – tak jak se těšil i recenzent – očekává pokus o implementaci teoretického modelu vypracovaného v první části práce do části druhé, opřené o širší faktografický základ, tak bude bohužel zklamán. Jestliže první část takový kontinuální model fungování komunikačních sítí ve Slezsku nepředstavila, druhá část neobsahuje jeho verifikaci. Otevřená tak zůstane otázka, proč se obě části nacházejí v jedné monografii? Ovšem, spojuje je téma, ale činí tak v dosti obecné rovině (dějiny pozdně středověkého Slezska). O kolik je první část inovativní, diskusní a má šanci na vnesení významného podnětu do úvah o dějinách regionů ve střední Evropě, o to se druhá část uchyluje k podrobnému líčení v duchu tradičních postupů politického dějepisectví. Zvláště obtížné k pochopení je přitom skutečnost, že autor v úvodu nevysvětlil smysl spojení těchto dvou částí. Z pohledu recenzenta by bylo smysluplnějším postupem dopracování, uspořádání i zobecnění výsledků v části první a její prezentace jako samostatného textu, než spojování dvou do sebe nezapadajících částí.

Současně je třeba podtrhnout, že výše představené úvahy nejsou myšleny jako zpochybnění kvality druhé části představené práce. Nachází se v ní řada úvah, které nám umožňují pohlížet na fungování slezského politického společenství ve 14.–15. století novým způsobem. Kupříkladu v německé i polské medievistice jsou tradičně kroky Jana Lucemburského vůči slezským knížatům nahlíženy v právních kategoriích a to téměř výlučně z perspektivy politické příslušnosti Slezska. Zatímco autor překročil tradiční interpretační mantinely a ukázal na zřejmé zisky pražského dvora spojené s navázáním blízkých vztahů se slezskými knížaty, které se projevovaly posilováním prestiže, cti a kumulace symbolického kapitálu důležitého pro udržení sociálního statutu (s. 189–190). Podobné pokusy o spojování antropologické perspektivy s politickým dějepisectvím při nahlížení na dějiny Slezska 14. století se objevují jen velmi zřídka. Podobně důležité je i pohlížení na dějiny Slezska perspektivou českého dvora a českých stavů. V klasických pracích o slezském středověku převládá důraz na regionální horizont událostí, pokusy o uchopení dějin regionu prostřednictvím událostí odehrávajících se na jeho území. Pouze povšechně se přihlíží k vnějším podmínkám, v tom i k politice Lucemburků, Jagellonců a Habsburků. Práce Martina Čapského předestírá velmi výrazně, stejně jako v nejnovějších „Dějínách Slezska“, kterých je spoluautorem, odlišnou perspektivu. Je možné diskutovat, zda-li i v tomto případě nedošlo k určitým zjednodušením vinou dominantního nahlížení na sledovanou látku prostřednictvím výzkumu politického systému Koruny české. Pouze jako příklad je možné ukázat, že stranou zůstalo množství mocenských i společenských symbolických kroků podniknutých aktéry politické hry. V závěrech byly takřka pominuty fundace klášterů založených buď z rozhodnutí knížat, nebo při jejich spolupráci s měšťany a šlechtou, jako výraz opozice vůči politickým protivníkům, jež hrály důležitou roli při politické komunikaci ve Slezsku. Tento prvek nelze zastoupit obecnými úvahami věnovanými proměnám zbožnosti ve Slezsku v 15. století (s. 299–304, o fundacích klášterů s. 303). Přesto už samotná změna perspektivy oživuje současný historiografický diskurs a je hodná zdůraznění jako vysoce pozitivní fakt.

Jestliže druhá část práce zanechává pocit nenasycenosti po velmi zajímavé části první, tak shrnutí celé rozpravy vyvolává prostě zklamání. V zásadě jde o rekapitulaci druhé, historicko-politické části, jejíž zásadní osou je vykreslení dominující role českých panovníků coby iniciačního elementu změn ve slezském politickém společenství počínajících od třicátých let 14. století až do roku 1490. Toto zjevné zjednodušení vede k prezentování autorovy představy, že teprve holdy složené Janovi Lucemburskému umožnily přetvoření údelů slezských knížat v „knížectví“ (s. 374). Nepomíjejíc zřetelný, ohromný významu holdů pro slezské dějiny, vezměme do úvahy, že slezská knížata užívala své titulatury už od sklonku 12. století, že od 13. století vedla zahraniční politiku nezávislou na jiných knížatech, že v polovině 13. století vygenerovala regionální dynastický kult, že jejich panství byla vnímána

jako suverénní politické jednotky obsazované na podkladě dynastických práv, s vlastními právními zvyklostmi a formami politického života po celé zmíněné 13. století. Pominu-li další, diskutabilní momenty shrnutí, zdá se, že se v jeho podobě podílela obecná tendence charakteristiky proměn „politického společenství“ pozdně středověkého Slezska: jejich úzké provázání s politickou aktivitou panovníků a v husitských časech rovněž českých stavů. Takto úzké pojetí společenských tendencí z perspektivy top-bottom budí nesouhlas, neboť je redukcionistické. Stírá mnohvrstevnatost událostí a procesů ve prospěch modelového uvažování.

Nelze hovořit o tom, že by ve shrnutí zcela převládly reflexe figurující v druhé části práce. V první části autor, byť se opíral o vřatislavské prameny, předestřel řadu zajímavých hypotéz překračujících vřatislavský horizont. Jako například o fungování celé struktury „komunikačních sítí“ měst svídnického knížectví, od relací mezi vikpildními městy, přes vztahy se Svídnicí coby centrálního města knížectví, a konečně s Vřatislaví jako centrálním – hlavním městem Slezska (s. 50–51). V posledku autor konstatoval, že je třeba vnímat Slezsko – tedy politicky se sjednocující pozdně středověké Poodří – jako soubor komunikačních sítí různých úrovní, jejichž jediným společným uzlem a současně katalyzátorem integrace regionu byl český král jako reprezentant Koruny (s. 53). Prizmatem analýzy usilující o aplikování obecného modelu na specifický korpus pramenů vypadá tato koncepce svůdně. Abstrahuje ale na sílu tradice, včetně působení tradice knížecí moci zeměpánů severního Poodří. Ti se často pouštěli do společných politických kroků, někdy i ve spolupráci s opolskými knížaty, už dlouho před holdy složenými Janovi Lucemburskému. Oni nejen že využívali termín „Slezsko“ ve své titulatuře, ale rovněž často vystupovali společně v konkrétních politických podnicích už před třicátými lety 15. století. A jako nezávislí na zbývajících slezských zeměpánech byli vnímáni i římskými císaři. Abstrahování od ideového kontextu, od mentálních struktur a důraz na právní a správní vývoj a analytické postupy, vede k narušení komplexního obrazu slezské společnosti. Něčím jiným by bylo sledování správních proměn Slezska jako správní jednotky. Tento plán však autor nesledoval.

Shrnutí: Předložená práce, mimo výše uvedených výhrad recenzenta, svědčí o badatelské vyzrálosti autora, jeho širokém metodologickém rozhledu i značné erudici. V pohledu slezského bádání stojí za pozornost především první, inovativní část jím představené rozpravy, jež se může stát výchozím bodem pro řadu dalších badatelských počínů. Bez ohledu na neobratnost v koncepčním rozvržení textu, je tento potvrzením mezinárodní pozice Martina Čapského jako zasloužilého badatele dějin pozdně středověkého Slezska. Práci hodnotím pozitivně a navrhuji tedy přizvání autora k další etapě habilitačního řízení.

/dr hab. Przemysław Wiszewski, prof. UW r./

Za správnost překladu:
prof. PhDr. Martin Wihoda, Ph.D.
předseda habilitační komise.